

NAPONTA MÁS? — NAPONTA UGYANAZ...

JEGYZETEK A FIATAL PRÓZÁÍRÓK ANTOLOGIÁJÁRÓL

Öröm látni, hogy a fiatal írók előmenetelének ügye, amiről az elmúlt évben — főleg az augusztusi lillafüredi tanácskozás kapcsán — oly sok szó esett, egyik érdekelt fél részéről sem maradt meg a hangzatos szólamok, taktikai propagandafogások és az ígéretek fokán. Az utóbbi hónapokban mind a kiadói politika, mind maguk a fiatal írók tettekkel is bizonyítottak, és e két jó szándékú törekvés találkozásából olyan figyelemre méltó eredmények, produktumok születtek már eddig is, mint jó néhány tehetséges elsőkönyves író, költő bemutatkozása, s emellett a mai pályakezdő írógeneráció legjavát felvonultató három antológia megjelenése.

Úgy gondolom, mindez egy ígéretes nemzedék beérkezésének folyamatában egyelőre csak közbülső fázis, amiből persze lehet és kell is levonni általános következtetéseket némely vonatkozásban, de a minden tekintetbeni végső szót, értékelést majd később lehet kimondani a korosztály egészéről, és még inkább egyes tagjairól. Annyt azonban már most határozottan, elhamarkodottság nélkül meg lehet állapítani, hogy legifjabb irodalmunk sok más mozzanat mellett a műfaji erőviszonyok terén is híven követi az elődök hagyományait: a próza ezúttal is a líra mögé, a második helyre szorul.

Ez a relatív értékelés természetesen egymagában nem sokat mond fiatal évjáratú prózistáink műveinek színvonaláról. Ami a belső, önértékeket illeti, legáltalánosabban így tudnám meghatározni ezt a nívót: annál mindenképpen jobb (bár nem túlságosan sokkal), mint amit a fiatal prózáírók antológiája képvisel.

A *Naponta más* elég vegyes érzelmeket keltő, közepes átlagszintű kötet. Az ímént említettük, hogy meggyőződésünk szerint a lehetőségekből ennél többre tellett volna. A mínuszbeli különbségért azonban korántsem lehet *kizárólag* az antológia összeállítóját hibáztatni. Számos olyan tényező munkált itt még közre, ami független az egyes személyektől. Csak néhány nagyon fontosat említünk meg közülük, rangsor és más egyéb mérlegelési szempontok nélkül.

Jó prózai antológiát a műfaj sajátosságainál fogva sokkal nehezebb összeállítani, mint hasonló természetű és esztétikai nivójú versgyűjteményt. Ügyelni a színvonalra, a terjedelemre és arra, hogy a kiválasztott *egyetlen* mű kiforróban levő alkotójának lényegét reprezentálja — roppant nehéz feladat. És éppen a fiatalok, az erőfélben levő írók alkotásainak válogatásánál lehetetlen kisebb-nagyobb tévedések nélkül megoldani.

Ezt az „örök” problémát ráadásul tetézte most egy aktuális is. Ti. nagyon igaz van a kötet szerkesztőjének, Gáll Istvánnak abban, hogy a fiatalok prózájában „a kellős közepén vagyunk egy kibontakozásnak. Amikor az antológia összeállt, az elején voltunk... A mi antológiánk (talán frissen, talán elsietve) derékon kapta ezt a kibontakozást”.

Valóban, a nagyjából egyidőben indult nemzedékből az átlagot tekintve most is a novellisták kezdősebessége volt a kisebb (ami persze részben szintén a műfaji jellegzetességek következménye), s emiatt csekélyebb valószínűséggel lehetett a tehetség mértékét megállapítani. Ennek az antológiának szerkesztésekor éppen ezért már eleve nagyobb volt a bizonytalansági skála, kevesebb volt a fix pont, mint a *Költők egymás között* esetében, nem is beszélve a sok szempontból speciális *Elérhetetlen föld*-ről.

Úgy tűnik, ezt a sokszorosan bonyolult feladatot Gáll István kétélű, végtelen szerkesztési koncepció megvalósításával próbálta megoldani. Olyannal, amely a már

vitathatatlanul, tehát *megjelent kötetekkel* is bizonyított íróktól az e könyvben először publikáló novellistákig terjed, életkorban pedig az ifjúkor alsó határától a férfikor deléig (az antológia életkorbeli kilengése: 20—41 év). Mindent egybevetve olyan szerkesztési elvet képviselt, amely egyik oldalon maximális biztonságra törekszik, a másik szárnyon pedig a lehető szélesebbre tárja a bizonytalanság kapuját. Ez a túlságosan rugalmas és következetlen módszer nem vált javára a kötetnek, többek között már eleve alkalmatlan volt arra is, hogy „derékon kapja” a fiatal írónemzedéket. Egyeseknek utánakullog, másokat tárt karokkal, esengve hív, de egyelőre vajmi kevés alap van azt megtudni, hogy közülük ki áll már most is, ki vánszorog nagy nehezen, és ki megy gyors léptekkel előre.

Az antológia szerzőinek talán felét teszik ki azok, akikről el lehet mondani, hogy eddigi írói útjuk és életkoruk tekintetében egyaránt „derékban kapta” őket a kötet. Pedig egyébként szép számmal vannak érdemes fiatal írók a kívülrekedtek között. Bármelyik antológia bírálataánál hálás dolog a „hiánylista” betérjesztése a bíráló részéről. Ezúttal se hiányozzon: Munkácsi Miklós, Ördögh Szilveszter és Pál Rita írásait szívesen olvastuk volna az antológiában.

Az antológia előbb vázolt objektív és szubjektív szerkesztési problémái is arra késztetnek bennünket, hogy óvatosan bánjunk általános elméleti következtetések levonásával mai fiatal prózairodalmunk helyzetére nézve. Néhány fontos tárgykörben azonban határozottan színt vall a kötet. Mindenekelőtt a tematika tipikusságában.

A leggyakoribb téma az antológia írásaiban az a rossz közérzet, amit az egyhangúnak, gépiesnek érzett élet eredményez a novellák szereplőinél. Az a *menetrendszerű élet*, amit a család, a munkahely, a környezet, szélesebb értelemben a társadalom kényszerít rá azokra az emberekre is, akik a szívük mélyén más életmódot dédelgetnek, nagyot, szépet, hősiest akarnak tenni, de ezt a mást csak képzeletükben élhetik végig, a valóságban a hétköznapi robotos egymásutánjára vannak ítéltetve; vagy azért, mert többre nem futja erejükből, vagy a külső erők hatalma miatt nem tudnak kitörni környezetükből, vagy pedig nem képesek felismerni a nagyot, a szépet abban a hétköznapi dolgozó életben, ami osztályrészükül jutott.

Az antológia minden bizonnyal abból az asszociációból kapta a címét, hogy fiatal írókról lévén szó, *naponta más* az, ami jellemzi és befolyásolja írói fejlődésüket, utalva ezzel — és helyesen — gyorsan változó, átmeneti időszakokra. Nos, ami az antológia lényegi mondanivalóját illeti, ennek a címnek az ellenkezője igaz. Tematikailag a legtöbb írás arról szól, hogy az ember élete *naponta ugyanaz!* Örökösen egyhangú, monoton ismétlődés.

A mai magyar irodalom talán legfontosabb aktuális témája ez. De nemcsak az irodalomé, egész mai életünké. A nagy (nemegyszer, romantikus) tettek vágya és mai valóságunk — amely Garai Gábor szavaival mondva a „kis csodákra” ad alkalmat —, a konszolidált társadalom értelmes cselekvési lehetőségei között feszülő ellentmondás talaján nő ki, és különösen a fiatalság érzi át mélyen. Ennek az alapproblémának nagyon sok, részben belőle szervesen adódó, részben a hamis tudatban megjelenő vetülete van. Az antológia számosat híven tükröz közülük. Vegyük sorra a legjellemzőbbeket.

Marosi Gyula novellájának főhőse álmában, majd az írás végén elmondott gyermekesen naiv tettében éli ki romantikus tenni akarását; gyári munkásként biztosított jövőjét viszont olyannak *látja*, „ahonnan nem lesz soha kiútja, robotolhat élete végéig”. Lugossy Gyula elbeszélésében a 39 éves Bernát életének csak egyetlen — szerelmi — epizódjára emlékezik szívesen, minden más szürkeségbe olvad számára: „Lefekszünk aludni, hogy megvárjuk a reggelt. Hogy aztán a nyugtalanságot unalommal váltogatva várjuk megint az estét.” Lugossy hőse megpróbál valami mást, újat, izgalmat keresni, de *belsőleg képtelen rá*, hogy másképp rendezze be életét. Nádudvari Anna írásának hősnője percnyi pontossággal pergeti le napjait. Munkaidejének és magánéletének beosztását is ez a precizitás jellemzi, hiszen „mindennek szabályosan kell lebonyolódnia”, vagy ahogy az írás címe mondja: *Úgy élni, ahogy kell.* Nádudvari Anna tehetségét legjobban az bizonyítja, hogy nem igyekszik szimp-

lifikálni ezt az összetett jelenséget: a gépies munka elidegenítő hatásának rajza mögött fel-felillantja a jól végzett munka feletti öröm érzését, és a munkatársi kapcsolatok kialakulásának jóleső perceit is.

„Nem azt tesszük, amit szeretnénk” — ez az alap gondolat húzódik meg valamennyi említett írás mélyén. Kisebb-nagyobb áttételekkel ide tartozik még Nádas Péter és Szántó Erika novellája is, azzal a fontos különbséggel, hogy az előbbiben (és ez egyúttal az antológia egyik legjobb írása) a cél az eszményi életforma tekintetében pozitív.

A problémát azonban legművészeiben — bár kissé egyoldalúan és néhol túlzott didaktikusan — Mócsi Ferenc fogalmazza meg. A „thanti-bantulák”, az önmagukat temetők életmódja ez. Mindazoké, akik a bennük élő lehetőségeket, vágyakat elfojtják a külső és belső okok — ill. legtöbbször mindkettő együttes — hatására.

Szabolcsi Miklós a mai magyar próza általános helyzetét elemezve így méltatja ezt a jelenséget: „Irodalmunkból kitűnően a mi egyik fő kérdésünk: a perifériszmus, a vegetálás, a kispolgári közömbösség, tunyaság... Az írói közérzet is jelzi, amit szociológiai kifejezéssel *társadalmi immobilitásnak* szoktunk nevezni.” A *Naponta más* leginkább exponált témája ez, ami egyben igazolása fiatal prózairódmunk fejlett problémaérzékenységének is. Nem véletlenül, hiszen az említett immobilitás legérzékenyebben a mai fiatalokat érinti. Ugyanakkor a kötet írásaiban ez a téma (külön-külön) csak mint okozat szerepel, ami egyelőre nem kevés, de a további fejlődéshez már elengedhetetlen lesz az okok kutatása és írói ábrázolása is, méghozzá komplex módon s egyben törekedve másra is, a szintén fontos és jellemző *mobilis* valóságmozgások megragadására, mert a tematikai beszűkülés (a fenti szójátékot folytatva: a „laponta ugyanaz”) már most is komoly veszélyként jelentkezik fiatal prózairóinknál.

Az antológia legtipikusabb témája után következnek az, ami talán a hasonló kiadványok történetében szokatlanul, sőt teljesen egyedülállóan hiányzik a mostaniból. Más kritikák is megállapították már, hogy a paraszti világ teljességgel kívülről reked az antológiában levő valóságanyagban. Ez a jelenség bizonyos szálakkal az előbbi problematikához kötődik. A mai paraszti élet ugyanis jóval kevésbé kínál látványos konfliktusokat, jellemeket, szituációkat, mint a magyar múlt bármelyik időszakában, a szocialista nagyüzemi gazdálkodás megszilárdulásával bezárólag. Vagyis a konszolidáltság állapotának ábrázolása, mint írói feladat itt is elsődlegessé vált, és e téren is nehezebb a próba, mint a primer módon mozgalmas, drámai paraszti élet- és gondolkodásmód epikai megformálása. Úgy látszik, annyira nehéz, hogy fiatal íróink egyszerűen már meg sem kísérik körvonalazni; nemhogy az ok, de még az okozat jelzéséig sem jutnak el.

Az éremnek persze ebben az esetben is két oldala van. A magyar próza régebbi parasztcentríkussága — amit bizonyos mértékig nemzeti történelmünk alakulása indokolt — nemcsak serkentője volt számos értékes alkotás megszületésének, hanem gátat is jelentett egyetemesebb mondandók kifejezése számára. A szakítás ezzel a hagyománnyal ennyiben előrelendítő lehet, hozzájárulhat novella- és regényirodalom európai színvonalra emeléséhez; de csak akkor — és ez határozott meggyőződés —, ha nem ennyire *radikális* lesz a hagyomány elvetése, mint ebben a kötetben.

A hagyomány és újítás kérdése joggal felvethető az írói módszer és stílus kapcsán is. Az ide vonatkozó kulcsmondatot Módos Péter önéletrajzi jegyzetéből vesszük: „Legáltalában szenvedélyben, lobogásban, nekiszántásban ne maradjunk el az elődök példájától...” Nos, legjobban pedig éppen ebben maradnak el az antológia írói az előttük járóktól. Annak ellenére, hogy az antológia valamennyi írásában elég könnyen lehet találni megformálási hibákat is, általánosságban a kicsiszolt nyelvi stílus, megbízható formaérzék és jó kompozíciós készség jellemzi őket. A szenvedély, a lobogás, a nekiszántás, egyszerűen az indulat, az erő, a dinamika a kötet legtöbb írásából hiányzik.

Könnyen mondhatná bárki, hogy őket, mint a mai modern kor embereit a racionalitás, az intellektualitás jellemzi. Az antológia azonban csak félig-meddig iga-

zolja ezt. Néhányuknál találjuk csak meg — az életkorhoz viszonyítva persze — az élménygazdagság, az átélési és végiggondolási képesség, valamint a formakézség egyidejű jelenlétét. Legtöbbjüknel még hol ez, hol az a tényező dominál, de a szükséges harmónia nincs meg.

Ezzel rá is térhetnénk az egyéni értékelésre, ha eddig nem lett volna erről is szó. Az említett nevek véleményünk szerint a kötet legjobb írásainak szerzői is egyben. Rajtuk kívül még egy író kell kiemelni, őt azonban a legelső helyen: Vathy Zsuzsát. Antológiában levő írása az újabb magyar gondolati próza egyik nagy értéke. Benne látjuk azt az író-t a könyv szerzőgárdájából, aki a szív és az ész, az értelem és az értelem összhangját leginkább képes megvalósítani.

Ellentmondásos könyv ez a prózai antológia, biztató és lehangoló írásokkal vegyes. Igazuk van azoknak, akik legfőbb értékét *helyzeti energiájában* látják: abban, hogy a benne helyt kapott írók újabb ösztönzést nyertek az alkotómunkára. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

VITÁNYI IVÁN: SZÉLTENGER

Fölszabadulásunk évfordulója egyre-másra a könyvkiadókhöz, folyóiratokba, napilapokba vonzotta és vonzza azokat az írásokat, amelyek az ország fölszabadulásáról vagy az azt közvetlenül megelőző időkről, az illegális szervezetekről, ellenállókról, partizánakciókról stb. szólnak. Az ilyen dokumentumok, emlékezések, novellák egymást érik, és így rohamosan színesedik, tovább bontakozik, kiegészül — egészében és részleteiben egyszerre — az a kép, amelyet az eseményeket érett vagy gyerekfejjel átélők és az azóta születettek kialakíthatnak a maguk számára e nagy történelmi fordulatról. Valljuk meg, szükség is van erre az előbontakoztatásra, a színek fölragyogtatására. Nemcsak a kegyelet, az évfordulós konvenciók mondatják ezt velünk, hanem az is, hogy az idők során elkerülhetetlenül sablonok, szólamok kezdtek merevíteni-fakítani még azoknak az emlékeit is erről az időről, akik részesei voltak az eseményeknek. Még nagyobb az elszíntelenedés veszélye azoknál, akik csak másoktól, tankönyvekből tudnak a viharos, kijózanító és ugyanakkor mámorító hónapokról.

Az, hogy ezek az írások mennyire szubjektívek, őszinteségük, emberi hitelük ellenére is hogyan állhatnak meg az egyszerre minden összefüggést számon tartó, minden epizód és emberi magatartás súlyát, jelentőségét gondosan mérlegelő történettudomány előtt, más kérdés. A kép *egésze* minden bizonnyal harmóniában lesz a tudománnyal.

Ezek közül az írások közül való Vitányi Iván könyve, a *Széltenger* is. A kiadónak és a szerzőnek a borítón olvasható sorai szerint, műfaja nehezen határozható meg. Memoár is, pszichológiai tanulmány is, de „mindezek ellenére legfőképpen regény” — írja a kiadó. „Regény-e egyáltalán...? Ezt nem tudom eldönteni” — vallja a szerző. Úgy véljük, ezek a tünődések csak egy fölmerült ötlet variációi, s erőltetésük az olvasó heves, lelkes „igen, regény; miért ne volna az!” kiáltását előcsalogató játékká, holmi kacérkodássá válnék. Szerintünk nem „memoárabb” mint bármely regény, amelyik első személyben szól és a szerző élményeit mondja el. És nem pszichológiai tanulmány inkább, mint amennyire minden regény az, amelyik hiteles képét adja hőse belső világának, s amelyben a főszereplő időnként analízisátvaltatva meditatál saját és mások, történetesen forradalmárok és ellenfeleik pszichéjének sajátosságain.

Az egész „műfajprobléma” pusztán abból adódhat, hogy a regény főszereplője, egy alig húszesztendős egyetemista, miután irtózatos szenvedéseket élt át a Gestapo börtöneiben, megszabadultan lábadozva írogat egy leány ismerőse és egy barátja számára lebukásának és börtönben töltött hónapjainak élményeiről. És mivel pszichológusnak készült, elsősorban a „belső történések” foglalkoztatják. Ha ezt elfogadjuk mint „elbeszélő-fikció”-t (számtalan többé-kevésbé hasonló „keret” akad a